

University of Groningen

"Zwischen "Klein-Katowitz" und "Wielka Warszawa"

Kemkers, R.H.C.

Published in:
girugten

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Kemkers, R. H. C. (2005). "Zwischen "Klein-Katowitz" und "Wielka Warszawa": Duitslands slenkende rol in Oostelijk Midden-Europa. *girugten*, 36(3), 9 - 11.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Zwischen “Klein Katowitz” und “Wielka Warszawa” Of: Duitslands slenkende rol in Oostelijk Midden-Europa

Vlak na de val van de Muur volgend op het openknippen van het IJzeren Gordijn bij de Oostenrijks-Hongaarse grens, leefde het idee dat de integratie van het oostelijk deel van Midden-Europa - nee, ook van het zuidoosten van het continent, tot aan de Dardanellen - sterk zou bijdragen aan de toenemende rol van Duitsland in deze regio. Deze gedachte was niet vreemd en was feitelijk terug te voeren op de eeuwenlange culturele, sociale en economische invloed van de Duitse Bond en haar opvolgers op de (zuid-)oostelijk van Duitsland gelegen staten. Oost-Duitsland werd snel geïntegreerd in de nieuwe Duitse Bondsstaat en het idee leefde dat Duitsland niet alleen een voortrekkersrol van blijvende betekenis zou kunnen spelen voor de ‘nieuwe Europeanen’, maar dat vanuit de Bondsrepubliek ook de dienstverlening, distributie, eigenlijk de hele economische keten, inclusief regionaal hoofdkantoor dan wel filiaal, zou kunnen worden uitgevoerd.

Het moet gezegd worden dat de Omwenteling een grote ruimtelijke impact heeft gehad, met name ten aanzien van de arbeidsmigratie. Het duidelijkst is dit te zien in de steden die gelegen zijn aan de *Eurolines* en *Deutsche Touring* verbindingen, met name in de buurten zo dicht mogelijk bij de halte. In grote steden als München, Dresden, Berlijn, Hannover, Frankfurt aan de Main, Stuttgart en Neuremberg, maar ook in iets kleinere als Regensburg en Ulm, hoor je rond het busstation vaak meer Pools, Tsjechisch en Kroatisch dan Duits, Turks of Arabisch. Er verzezen overall ‘Kleine Katowices’, ‘Nieuwe Pilsens’ en ‘Novi Sads am Rhein’. De ruimtelijke spreiding buiten deze halteplaatsen was aanvankelijk relatief gering, al is dat de laatste jaren als gevolg van een stijgend autobezit deels veranderd. Daarnaast zien we dat diverse steden in het Oosten van Duitsland wellicht vanwege de plaatselijke arbeidsmarktsituatie zijn ‘overgeslagen’, er werd direct koers gezet naar Neuremberg of Hannover. De oriëntatie op Duitsland is op zich niet vreemd, gezien de historische band van diverse streken met het Duitse taalgebied (Silezië, Oost-Pommeren, Bohemen, Zuidwest-Hongarije), waardoor Duitsland een logische bestemming leek. De strengere immigratiewetgeving in Oostenrijk en het feit dat het pas in 1995 toetrad tot de EU zorgden ervoor dat dit land, hoewel dichterbij, niet de eerste keus was, behalve voor de Hongaren dan waarschijnlijk.

De Duitse regering, met visionair, bruggenbouwer en RUG-doctor Helmut Kohl voorop, meende dat de Hereniging van Europa niet alleen immigratie, maar met name ook economisch voordeel met zich mee zou kunnen brengen. Al die mensen in het ‘Oosten’ zouden spoedig meer gaan verdienen en voorzien dienen te worden van luxe goederen. Multinationals stonden te trappelen om hun goederen uit te strooien over de ‘Central East European Market’, een term die geografisch gezien natuurlijk onjuist is, als we ons bedenken dat men wellicht niet doelde op de Oekraïense Laagvlakte en de steppes van Wit-Rusland. Deze bedrijven zochten allemaal een hoofdkantoor, zo was de redenering, en daar zou Berlijn uitermate geschikt voor zijn. Daar werd na de aanwijzing als hoofdstad van Duitsland toch al druk gebouwd en er was na het platgooien van afgeschreven gebouwen in met name het oostelijke stadsdeel ruimte genoeg.

Nu is al met al de stimulering van Berlijn als ‘CBD van Midden- en Oost-Europa’ redelijk als een mislukking te beschouwen, zoals de meeste lezers wel met mij eens zullen zijn. Voor de Duitse bedrijven lag de stad ‘op 70 kilometer voor de Poolse grens’ niet bepaald centraal en men verkoos Frankfurt, Stuttgart en München, steden die ook nog eens dichterbij de skigebieden liggen. De hoop werd daarna gevestigd op internationale bedrijven die graag de Duitse en de Poolse of Tsjechische markt wilden bedienen. Dat bleek echter een misvatting:

voor de meeste bedrijven geldt er een bepaalde omvang van het klantenbestand dat als optimaal wordt beschouwd, en dikwijls streeft men naar gebieden waar een gemeenschappelijke marktstrategie kan worden toegepast, een redelijk homogene afzetmarkt dus. Daarnaast speelt ook afstand een rol. In veel industrieën, zakelijke en overige dienstverlening etcetera volgt men tegelijk niet zelden het voorbeeld van de concurrentie en dit heeft ertoe geleid dat voor veel producten de Benelux als een markt geldt en Duitsland, vaak samen met Zwitserland en Oostenrijk als een andere. Deze 'Pan-Duitse' markt omvat zo'n 100 miljoen mensen en is daarmee groot genoeg. De efficiëntie komt het niet ten goede daar nog eens een Poolse, Tsjechische, Slowaakse, Hongaarse en Zuidoost-Europese markt aan toe te voegen: de afstanden zijn dan simpelweg te groot. Daarbij komt nog een belangrijkere reden: deze 'nieuwe' markt verschilt wezenlijk van die van Westelijk Midden-Europa, in de zin dat de consument de voorkeur geeft aan 'waar-voor-je-geld' of genoeg neemt met beduidend mindere kwaliteit. Ook de reclamestrategie, prijsverhouding en noem maar op zijn nu eenmaal moeilijk te integreren met de bestaande markten. Tegelijk is een gezamenlijke markt voor Oostelijk Centraal-Europa al dan niet gezamenlijk met of gescheiden van Zuidoost-Europa groot genoeg, zelfs in ogenschouw nemende de beduidend lagere koopkracht. Daarom is door veel multinationals gekozen voor een gezamenlijke distributie en productontwikkeling voor Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Slovenië, Kroatië, Servië en Montenegro, Bosnië en Herzegovina, Macedonië, Roemenië, Bulgarije, Moldavië, Oekraïne en eventueel ook nog Albanië, Wit-Rusland en Europees-Rusland: een markt van bijna 200 miljoen mensen! Een beetje oplettende geograaf kan dit altijd en overal zelf controleren door immer de kleine lettertjes op welke productverpakking dan ook te lezen: dit biedt een schat aan informatie over handelsstromen, productiecentra, distributiekkanalen en hoofdkantoren! Zo zijn vele producten in Roemenië, van auto's tot zeepoeder, tegelijk ontwikkeld voor Turkije en Kazachstan.

Om nu terug te komen op de betekenis hiervan voor Duitsland en met name Berlijn kunnen we het volgende schrijven. Deze nieuwe markt 'vroeg' en 'kreeg' haar eigen hoofdkantoren, aanvankelijk vooral in Boedapest, daarna werd ook Praag heel populair. Bratislava is over het algemeen te klein, al heeft het bedrijvigheid kunnen aantrekken vanwege subsidies en lagere grondprijzen. Opvallend is dat Wenen maar (zeer) beperkt geprofiteerd lijkt te hebben; maar Oostenrijk maakte reeds deel uit van de 'Duitse divisie' zoals hiervoor beschreven. De laatste paar jaar heeft ook Warschau flink garen gesponnen bij deze ontwikkeling, met name vanwege het feit dat het de centrale stad van veruit het grootste land in dit deel van het werelddeel is. Een 'Groot-Warschau' dat ondanks de dalende Poolse bevolking langzaam richting de 2 miljoen inwoners gaat is dan ook veel waarschijnlijker dan dat Berlijn haar zo begeerde positie, of de vooroorlogse glorie op het gebied van economische ontwikkeling zal bereiken.

Tegelijk vindt er een selectieve wijziging plaats van de Duitse immigratie. Sinds de toetreding van 10 nieuwe EU-lidstaten is de paradoxale situatie ontstaan dat het aantal mensen dat 'gedwongen' is tijdelijk te emigreren deels afgenomen, omdat de nationale arbeidsmarkt aantrekt. Daarnaast zullen, door de toetreding, wel meer mensen permanent hun woonplaats kiezen in Duitsland, nu dit immers veel eenvoudiger geworden is. Het (tijdelijke) werkvergunningsverbod voor diverse arbeidssectoren in de meeste Westerse EU-landen heeft echter een remmend effect. Er zijn desalniettemin wel grote verschillen tussen de nationaliteiten. Vanoudsher zijn Polen veel mobieler en bereid hard te werken voor weinig geld, in de hoop een betere toekomst op te bouwen. Zij spreken vaak al wat Duits of zijn bereid dit te leren. Tsjechen zijn ook redelijk mobiel, voor Slowaken is dit veel minder het geval. Dat is meer een 'volk van heuvels en bergen', traditioneel betekent dat een conservatiever klimaat, met als gevolg een lagere bereidheid huis en haard op te geven en het geluk elders te beproeven. Hongaren zijn al helemaal weinig mobiel, zeker als het om arbeid

gaat: in het Westen van Hongarije is een tekort aan diverse arbeidskrachten, terwijl men in het Noorden en Oosten werkloos is. De angst van Duitsland, Oostenrijk en ook Nederland voor Hongaarse arbeidsmigranten is naar mijn mening dan ook sterk overdreven. Tegelijk speelt een rol dat door de veranderde levensstandaard van eerder genoemde volkeren het nu vooral de bewoners van 'nieuwe' kandidaat-lidstaten (zoals Roemenië en Bulgarije) zijn, die bereid zijn de allerberoerdste baantjes voor een hongerloontje uit te voeren. De Roemenen en Bulgaren zijn echter over het algemeen niet Duitstalig en hebben ook historisch gezien hier een minder sterke band mee: eigen ervaringen leerden mij dat zo langzamerhand elke Roemeen wel een familielid heeft die heeft gewerkt in Italië, Spanje, Portugal of Frankrijk, landen die niet voor niets grote druk uitoefenen voor feitelijk (veel) te vroege toetreding van deze landen; dat zou de positie van de 'Pan-Romaanse' lobby versterken ten opzichte van de 'Germaanse'. Het is dan ook al helemaal niet te verwachten dat de ontwikkelingen in Zuidoost-Europa, afgezien van de logistiek, nu zo heel veel invloed zullen hebben op Duitsland. Deze landen handelen namelijk thans al redelijk fors met Duitsland, zonder EU-toetreding, doch als 'partner' en 'EU-stagiair'. Een extra groei na toetreding lijkt vooralsnog niet waarschijnlijk. De grootste investeerders en belangrijkste handelspartners namelijk zijn de Fransen en Italianen, die landen zullen naar verwachting dan ook meer profiteren dan de Duitsers. De afzetmarkt zal vooral bediend worden vanuit reeds bestaande regionale hoofdkantoren in Boedapest, in een enkel geval is er een bijgekomen in Boekarest, ook gunstig gelegen ten opzichte van Bulgarije en het zich langzaam en zeer moeizaam heroriënterende Servië. Ook speelt hier, net als in het geval van Oostelijk Midden-Europa, mee dat de 'Balkanmentaliteit' sterk verschilt van de gestructureerde Duitse.

Een en ander overziend kunnen we niet anders stellen dan dat Duitsland weliswaar fors heeft geprofiteerd van de verschuiving van de 'Europese grens' naar het Oosten, doch dat de aanvankelijk gedroomde centrale rol voor het land zeker niet in ieder opzicht is uitgekomen. Dit geldt zowel voor de economie, als de sociaal-culturele en politieke wereld. Het feit dat jongeren Engels leren in plaats van Duits, dat Duitse minderheden in Roemenië, Hongarije en Polen naar Duitsland zijn geremigreerd en dat de Euro de Duitse Mark heeft verdreven (zelfs in Bosnië en Herzegovina is de Europese munt steeds belangrijker dan de 'Konvertibele Mark'), versterkt het slenken van de Duitse rol in de regio, al zal die invloed nooit volledig weg te denken zijn.

Uw Oost-Europa correspondent:

Robert H.C. Kemkers

Reageren? Schrijf naar: r.h.c.kemkers@rechten.rug.nl